

בענין ברכת שהחיינו בסוכה ובלולב

בברכת שהחיינו יש נידון בכמה אופנים אם ברכת שהחיינו שבירך כבר פוטר את א"כ מלברך. ונדון בזה בכמה אופנים: **א'** ברכת שהחיינו בעשיית הסוכה אם פוטר ברכת שהחיינו על היו"ט. **ב'** ברכת שהחיינו על היו"ט כשלא ישב בסוכה האם פוטר ברכת שהחיינו על הסוכה. **ג'** ברכת שהחיינו על באגידת הלולב אם פוטר ברכת שהחיינו בנטילת הלולב. **ד'** ברכת שהחיינו בלולב ביו"ט ראשון אם פוטר יו"ט שני. **ה'** ברכת שהחיינו על השופר ביום א' אם פוטר יום ב'.

האם ברכת שהחיינו על עשיית הסוכה פוטר ברכת שהחיינו על החג

שנינו בסוכה (מו, א), העושה סוכה לעצמו אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, נכנס לישב בה אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו לישב בסוכה. ומסקינן דרב כהנא קאמר להו לכולהו [לברכת הזמן ולברכת הסוכה] אכסא דקידושא. וכתבו התוספות שם (ד"ה נכנס), שאם בירך שהחיינו בשעת עשיית הסוכה, שוב אינו צריך לברך שהחיינו על החג. והוכיחו כן מהא דשנינו שם בגמ' שאם היתה עשויה ועומדת (ולא בירך שהחיינו בשעת העשייה) מברך שתיים לשיכנס לישב בה, ומשמע דאם כן בירך בשעת העשייה שהחיינו, א"צ אח"כ לברך שתיים כשנכנס לסוכה.

אבל הקשו התוס' דמ"מ אמאי לא יברך שנים כשנכנס לישב בה משום יום טוב, כמו שמברכין איום טוב דפסח ועצרת וכל שאר ימים טובים, ותירצו וז"ל: **זכיון דסוכה מחמת חג קאתיא, סברא הוא דזמן דידיה אף על פי שבירך בחול פטור הוא אף בחג.** לכאורה כוונתם לחדש בזה יסוד, שאם בירך על הסוכה שמחמתה מגיע החג, חשיב שבירך כבר על החג.

ובשו"ת הב"ח (סי' קלב) רצה לדייק שגם רש"י סובר כן, דהנה בפ' החליל (סוכה נו, א) נחלקו רב ורבב"ח בסדר הברכות בסוכה האם מברכים קודם על הסוכה ואחר כך שהחיינו, או מברכים קודם שהחיינו ואח"כ על הסוכה. וכתב רש"י שמירי במי שלא בירך שהחיינו בעשיית הסוכה, כגון שהיתה עשויה ועומדת, והק' הב"ח למה פירש שאירי דוקא בלא בירך בשעת עשיית הסוכה, וע"כ משום שאם בירך בשעת עשיית הסוכה שוב לא צריך לברך בשביל היום, וא"כ ליכא נ"מ מה מברך קודם, שהרי אינו מברך שהחיינו כלל.

אבל הרמב"ם חולק בזה, דהנה הר"מ בהל' ברכות (יא, ט) כתב שמברך שהחיינו בשעת עשייה, ומ"מ בהל' סוכה (ח, ו) סתם הרמב"ם שבלילי יום טוב הראשון מברך על הסוכה ואחר כך מברך על הזמן, הרי מבואר שאע"פ שפוסק הרמב"ם שמברך שהחיינו בשעת העשייה, סתם שבלילי יו"ט ראשון מברך שהחיינו.

וכן כתב הריטב"א (סוכה שם) להדיא, שכשנכנס לסוכה מברך זמן משום היום טוב, אפילו בירך כבר בשעת עשייה, וז"ל כל שברך על הסוכה או על הלולב זמן בשעת מעשה, שוב אין לומר עליהם זמן, אלא שאומר זמן בשעת קדוש מדין החג.

ולהלכה הביאור הלכה (סימן תרמא ד"ה אלא שאנו) הביא בשם האחרונים דלא יברך זמן אם בירך בשעת עשייה, כיון דיש מחלוקת בזה ספק ברכות להקל.

מי שלא אכל בסוכה ליל ראשון

והנה נידון זה נוגע גם להיפוך, באופן שלא אכל בסוכה [כגון בירדו גשמים] ובירך זמן על היום טוב, ורק אחר כך נכנס לסוכה, אם יש לו לברך שהחיינו שנית. והר"ן (כב, ב בדפי הרי"ף) הביא בשם הראב"ד ז"ל שמי שלא אכל בסוכה לילה הראשון, אף על פי שבירך זמן בביתו, צריך למחר כשישב בסוכה לברך זמן, אם לא בירכו עליה בשעת עשייה, כשם שמברכין על הלולב זמן אף על פי שכבר בירך אותו בלילה. וכן פסק הרמ"א (או"ח תרמא, א).

וכתב הב"ח (בתשובה קלב שם), שלכאורה התוס' פליגי על סברא זו, דכמו שכ' התוס' שאם בירך על העשייה נפטר מברכת הזמן על היום טוב, ה"ה שאם בירך על החג אינו מברך על המצוה.

וכבר תמהו עליו, שלגבי ההיא דבירך בשעת עשייה אינו מברך על היו"ט העתיק הר"ן להדיא כדברי התוס', וז"ל משמע דאם בירך שהחיינו בשעת עשייה אינו מברך כשנכנס לישב בה, ויש לתמוה דהא צריך לברך משום יום טוב כשם שמברך שהחיינו בשאר יו"ט, ואפשר דכיון דסוכה מחמת חג קא אתיא זמן דידה פטר לזמן דחג. וא"כ לדברי הב"ח הר"ן סותר דבריו מיניה וביה.

ובשו"ת שבות יעקב (א, לב) דחה דברי הב"ח, דבאמת ליכא ראייה מבירך בשעת עשייה שפוטרי את היו"ט, לבירך בשעת ירידת גשמים. דשאני בירך שהחיינו בשעת ירידת גשמים שכיון שאותה שעה הוא פטור מן הסוכה, ומקרי הדיוט אם יושב בסוכה כיון שהוא עת גשמים, לכן לא יצא בזמן דחג, כיון שבאותו פעם אינו לא שעת עשייה ולא שעת מצותו.

אבל לכאורה יש להקשות על דבריו, דנראה שמבואר בדברי המ"ב, שאע"פ שיש ראשונים שבאמת סוברים שאין שהחיינו פוטר אלא או בזמן העשייה או בזמן הקיום, אבל אנן לא קי"ל הכי, דהנה כתב המחבר בשו"ע (או"ח תרסב, ב) שאינו מברך זמן ביום טוב שני על הלולב, אא"כ חל יום ראשון בשבת. וביאר שם המשנה ברורה (שם, ב) דודאי יצא בשהחיינו שבירך ביום הראשון על הלולב, דאפילו לצד שיום ראשון הוא חול [ספיקא דיומא] לא גרע **ממה שאמר זמן בשעת עשיית הלולב דיצא.**

הרי מבואר מדברי המ"ב חידוש, שקי"ל להלכה שלא צריך שעת עשייה או שעת מצוה, שהרי אם יום הראשון היה חול אז לא היה שעת המצוה כלל, ומ"מ יצא בברכת שהחיינו שבירך באותה שעה.

ואולי דס"ל להשבו"י שבשעת ירידת גשמים גרע טפי משלא בשעת חיוב, משום דבשעת ירידת גשמים הוא מופקע לגמרי מהמצוה. ובאמת כך משמע ממה שהוצרך להביא הא דמקרי הדיוט אם יושב בסוכה בשעת ירידת גשם, ולכאורה בלא"ה מ"מ לא הוי שעת חיוב, אלא ע"כ שסובר דכאן גרע טפי.

אבל עדיין הוא צ"ע מסברא, שאע"פ שכאן יש הפקעה ופטור, מ"מ גם כשאינו בשעת חיוב אין שום שייכות לחיוב, ובכל זאת יכול לברך. ויש שהעירו שהיה אפשר לומר סברא להיפוך, דשאנו שעת חיוב גרע טפי משעת חיוב דאינו אלא פטור משום ירידת גשמים, אבל סו"ס הוא שעת חיוב.

ולגבי עיקר קושיית הב"ח דלדברי התוס' שזמן של עשיית הסוכה פוטר זמן של החג, צריך להיות הדין שגם זמן דחג יפטור של סוכה, עיין באליה רבה (תרמא, ב) שמביא בשם

הכלבו לחלק בזה, דברכת זמן על הסוכה פוטרת הזמן של החג משום דיו"ט טפל למצות סוכה, אבל ברכת זמן של החג אינה פוטרת זמן של סוכה, דסוכה עיקר. וכדבריו מבואר להדיא בספר המכתם (סוכה מו, א).

אלא שלכאורה קשה לומר כן בדעת תוס' והר"ן, שהרי כתבו להדיא שהטעם שזמן של סוכה פוטר לזמן דחג הוא משום דסוכה מחמת חג קא אתיא, וא"כ אדרבה אם זמן דסוכה פוטר החג אע"פ שהחג עיקר, כ"ש שזמן של החג יפטר זמן של סוכה. ויתכן שלדעתם יש אפילו סברא להיפך מסברת הא"ר, שאם בירך על סוכה שאינו בא אלא בשביל החג נפטר ברכת החג, שאפילו בשעת עשיית הסוכה דעתו הוא על החג, שכל ענין הסוכה אינו אלא בשביל החג, משא"כ כשבירך בשביל החג אינו פוטר הסוכה, שהרי עיקר דעתו אינו אלא על עיקר החג ולא על הסוכה שטפילה לחג.

מי שבירך בשעת שהגג היה סגור

המשנה ברורה (תרלט, מח) הביא בשם הבכורי יעקב (שם, מא) שמי שקידש בליל סוכה והתחיל לאכול, ואח"כ ראה שלא פתחו את הגג שהיה מעל הסוכה, שיאכל שוב כזית ויברך לישב בסוכה, אבל קידוש פשיטא שא"צ לברך שנית, ואפילו זמן לא יברך שנית. ומבאר המ"ב הטעם בזה, דכיון שמדינא דגמ' מהני ברכת שהחיינו שבירך בשעת עשיית הסוכה, כ"ש שמהני בזה מה שבירך כשהיה הגג סתום.

וצ"ע, דעל הק"ו לכאורה יש פירכא, דהתם הרי מברך שהחיינו משום שעת עשייה, אבל כאן אפילו שעת עשייה אין כאן.

אבל לפי מה שהוכחנו בסמוך שסובר המ"ב שא"צ לא שעת עשייה ולא שעת קיום, א"כ עיקר הדין שכתב המ"ב נכון בלאו האי סברא, דאי לא בעינן שעת עשייה או שעת מצוה, מסתבר שיוצא בברכתו אף בשעה שהגג היה סגור.

והבכורי יעקב (שם) הקשה, מאי שנא מההיא דפסק הרמ"א (תרמא, א) דברי הראב"ד שאם אכל ליל החג בבית שאין הזמן שבירך פוטר הסוכה, ולמחרת צריך לחזור ולברך על הסוכה. ותירץ, דכאן על כל פנים התכוון לברך על הסוכה, שהרי היה סבור שהגג פתוח, ולכן שפיר פוטר, משא"כ היכא שירד גשם ואכל בבית, אין דעתו כלל על הסוכה אלא רק לברך על היום טוב, ולכן צריך לחזור ולברך למחרת על הסוכה.

ברכת זמן על עשיית הלולב

מבואר שם בגמ' שגם העושה לולב לעצמו מברך שהחיינו, ומשמע בדברי התוס' שלגבי לולב אינו כמו לגבי סוכה, ואם בירך זמן על עשיית הלולב, עדיין מברך זמן על החג. שהרי תוס' לא כתבו דבריהם אלא על ההיא דאמרינן שהעושה סוכה לעצמו מברך שהחיינו, וצ"ע החילוק ביניהם.

ולפי סברת הא"ר ניחא, דהנה הבאנו לעיל מה שכתב לחלק דדווקא ברכת זמן על הסוכה פוטרת הזמן של החג משום דיו"ט טפל למצות סוכה, אבל ברכת זמן של החג אינה פוטרת זמן של סוכה, דסוכה עיקר. ולפי זה ניחא שבלולב ל"ש לומר כן, שדווקא הברכה על הסוכה יכולה לפטור הברכה על החג משום שהחג בא בשביל הסוכה, משא"כ הברכה על הלולב אינה פוטרת של החג, משום שהחג אינו בא בשביל הלולב, שעל שם מצות סוכה נקרא

החג "חג הסוכות", ולא על שם הלולב. [אבל לפי הסברא שכתבנו לעיל להיפוך מדברי הא"ר, הדרא קושיא לדוכתיה, דאם זמן של סוכה פוטר החג, משום שבא בשביל החג, למה זמן של לולב אינו פוטר החג, וצ"ע].

מה נקרא "עשיית הלולב"

[בעיקר מה שמבואר שמברך שהחיינו בשעת "עשיית הלולב" יל"ע, דלכאן העשייה היינו האגד, שמאגד הלולב עם ההדסים וערבות. אבל יש להתבונן, שהרי נחלקו התנאים (סוכה ל, ב-לא, א) האם לולב צריך אגד או לא, א"כ תינח לרבי יהודה שלולב צריך אגד, א"כ יש כאן "עשייה", אבל לפי חכמים שלולב אינו צריך אגד, איזה "עשייה" יש כאן.

והיה אפשר לומר שאפילו לרבנן אע"פ שאינו צריך אגד אבל הרי קי"ל, שגם לדידהו יש ענין באגד מטעם "זה קלי ואנוהו" (סוכה יא, ב), א"כ מטעם זה נחשב האגד ל"עשייה". אבל יעוין בסוגיא דיש דיחוי במצוות (סוכה לג, ב), על הא דאיתא שאם מיעט הענבים מההדס כשר, שמירי שמיעטן בתר דאגדיה, וקסבר אגד הזמנה בעלמא הוא, והזמנה בעלמא לאו כלום הוא, ולכן לא מקרי "דיחוי מעיקרא". ופרש"י שאין אגודתו קריאת שם להיות חל עליו שם לולב פסול לדחות, והלכך אפילו דחוי מעיקרא אין כאן, **עד שיקדש עליו היום** ועודנו בפסולו. הרי לן שלמ"ד לולב אין צריך אגד לא נקרא עליו "שם" הושענא עד שיתקדש חג, א"כ צ"ע טובא דמבואר דליכא שום עשייה ע"י איגוד הלולב, לפי חכמים שלולב אינו צריך אגד, ולכן ל"ח דיחוי, ואיך מברך עליה שהחיינו].

ברכת הזמן ביו"ט שני

כתב המחבר (תרסא, א) שבליל יום טוב שני אומר קידוש, וזמן אחריו מיד, ואח"כ ברכת סוכה. והבאנו לעיל מה שכתב המ"ב (שם) דמ"מ לא מברך זמן על הסוכה, משום שאפילו אם יום ראשון חול, יצא במה שבירך בו זמן על הסוכה, דלא גרע מאילו בירך זמן בשעת עשיית הסוכה דיצא.

ויש להקשות, דלפי סברא זו, למה צריך לברך זמן ביו"ט שני אפילו על החג, הרי כבר הבאנו לעיל שמסקנת הביאור הלכה (שם ד"ה אלא שאנו) שאם בירך בשעת העשייה, אינו מברך שוב על החג, דכיון שהוא פלוגתא ספק ברכות להקל. ודוחק לחלק דדווקא אם בירך להדיא רק על עשיית הסוכה אז פטר הברכה על החג, ולא היכא שבירך בשעת ישיבה בליל א', וצ"ע ג.

והנה המג"א בהלכות ראש השנה (תר, ב) כתב דיש טועים ליקח אף בכל יום טוב פרי חדש לליל שני, וטעות הוא, דדווקא בר"ה שקדושה אחת היא יש לברך על פרי חדש ביום השני. ובא"ר כתב (תרמא, א), דרוב העולם נוהגין כן בליל שני דסוכות, וכתב שי"ל טעמם דחוששין למה שכתבו התוס' שאם בירך זמן על עשיית הסוכה אפילו בחול, פוטר זמן דחג, ומשום דסוכה מכח חג קאתי, ואם כן י"ל דעכ"פ הועיל זמן דליל ראשון כאילו בירך על עשיית הסוכה, וכיון שלא היה לבטלה פוטר זמן דחג, וא"צ לברך ליל שני ומחמת ספק פוסקים אלו נהגו כן ע"ש. ומ"מ עיין בשערי תשובה (שם, א) שעכשיו אין מנהג זה כלל בסוכות, רק בר"ה לחוד ותו לא וכפשטות דברי המגן אברהם.